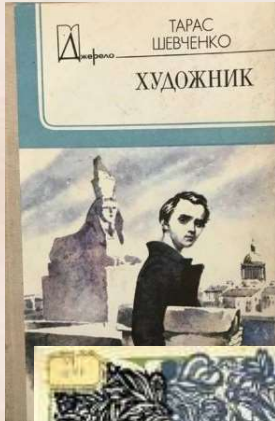

*Медицина
в прозових творах
Т. Г. Шевченка*

*Тарас Шевченко. Анатомічний малюнок
[1841 – 1842, зимові місяці. С.-Петербурґ].
Папір, акварель.*

Гортаючи сторінки прозових творів Т. Шевченка із фонду бібліотеки, зустрічається досить багато описів різних захворювань. Які були хвороби, як описував їх автор? Про це можна дізнатись у цій презентації.

821.161.2

Ш 37

Шевченко Тарас. Художник : повісті / Т. Г. Шевченко; пер. з рос. : Антоненко-Давидович [та ін.] ; худ. О. М. Застанченко. - Київ : Молодь, 1985. - 368 с.

821.161.2

Ш 37

Шевченко Тарас. Твори : в 5 т. / Тарас Шевченко. - К. : Дніпро, 1978 - .

Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. - 1978. - 415 с. : портр.

821.161.2

Ш 37

Шевченко Тарас. Твори : в 5 т. / Тарас Шевченко. - К. : Дніпро, 1978 - .

Т. 4 : Повісті. - 1978. - 413 с. : портр.

Образ знахаря як народного цілителя

При необхідності отримання медичної допомоги селяни зверталися до народних цілителів, які мали певні знання народної медицини.

У повісті “Наймичка” (1844) Т. Шевченко двічі в творі описує образ знахарів.

“...на хутір зайшов **венгерець** з усякими кроплями ... був у капелюсі з широкими крисами й сферичним наголовком, у широкому синьому плащі, з коробом за плечима, з довжелезною палицею в руці, звісно, з довгими вусами. ... в мене всякі, різні є кроплі: і на зуби, і на голова, і на рука, і на нога... І він розкрив свого короба, показуючи їй пляшечку за пляшечкою з різнокольоровою рідиною. ... І незабаром дістав із короба загорнуту у папірець семибратню кров. То були невеличкі грудочки чогось скам'янілого, неначе черепашник, темно-рожевого кольору” (С. 25-26). Тепер я добре знаю, що мій Марочко буде живий і здоровий. Тепер у мене є ліки проти всяких недуг. (С. 27)

“...Тільки, не доходячи вже до Прилук, якраз у Дубовому Гаю, занедужала на **пропасницю***. І Яким сам поїхав у село та й привіз знахарку. **Знахарка** лікувала її місяць, другий, та не помогла. (С.62) Знахарка своїми ліками довела бідолашну Лукію до того, що Яким попросив отця Нила з причетом одслужити над нею маслосвятіє.” (С. 64)

Т. Шевченко.

Картина до поеми «Наймичка». 1845 р.

* *Пропасниця – інфекційна хвороба, що супроводжується виснажливими приступами гарячки.*

Т. Шевченко. «Знахар». Олівець. 1841 р.

У повісті “Варнак” (1845) автор також звертався до образу знахаря.

“...Дорогою я зовсім занедужав. Товариші привезли мене на хутір... до старої **знахарки**, і там оставили. Стара годувала й лікувала мене, як уміла...

З жовтня місяця я пролежав до квітня майже не рухаючись; наприкінці квітня я міг уже звестися на ноги й перейти в другий куток хати.... (С. 88)
...Наприкінці травня я міг уже з патерицею рушити в дорогу” (С. 89)

“Напади **сказу** повторювалися зо мною щогодини.... Спрага мучила мене (С.90)

...сам господар приніс мені води, хліба й пареного молока з шавлією... ввечері привів **знахаря**. Гарне, благородне лице знахаря, з білою широкою бородою, викликало в мене довіру, та ліки його не помогли.

Господар і знахар просиджували зо мною цілими днями... Мені все гіршало й гіршало, так що я попросив покликати до мене попа... Після сповіді й причастя я відчув, що мені покращало...” (С.92.)

Інколи знахарі асоціювалися з ворожбитами

«Трохим мой хотя и не **знахарь**, а будущее определяет не хуже любого знахаря» (Т. 4.С.266.«Прогулка с удовольствием и не без морали»)

«Что же вывело меня из этого полусуществования? Никто, и даже сам **знахарь** не отгадает!» (Т.4. С.272 «Прогулка с удовольствием и не без морали»)

На околиці. Акварель, 1845 р.

Інтер'єри аптек у творах Т. Шевченка

У селах та містечках проживали здебільшого відстані практикуючі лікарі, які при помешканнях організовували приватні аптеки.

«Хата Антона Адамовича, як взагалі українські хати, була перегороджена сіньми на дві половини: властиво на хату з кімнатою і на комору. В коморі, освітленій одним вікном, містилася в нього **аптека й бібліотека**. В сінях – **лабораторія**; це можна було побачити по тому, що на широкому каміні стояв алембик, реторти й скляні та череп'яні слоїки. ... Попід стінами стояли дві кушетки, а між ними, коло стіни, простий дубовий стіл і на ньому електрична машина.» (С. 112-113. «Музика»)

“...Болезнь усилилась и положила его в постель... Больной не вставал. Какой-то проезжий медик навестил его и только покачал головой, и ничего больше. Рецепт не для чего было писать, потому что в местечке какая **аптека**? На другой день после визита медика больной умер...” (Т. 4. С.248. «Прогулка с удовольствием и не без морали»)

Аптека Прехтеля

«Это была большая комната с четырьмя небольшими окнами, украшенными разной величины бутылками с разноцветными жидкостями. В промежутках окон помещались шкафы – одни с аптекарскими банками, а другие с книгами. На столах сушились первовесенние ароматические травы. А венцом украшения комнаты были две койки с чистыми, свежими постелями... (Т. 4. С.357. *«Прогулка с удовольствием и не без морали»*)

«...**Степан Осипович Прехтель*** был когда-то штаб-лекарем в Курляндском драгунском, тепер уланском, полку. И что учился он в **Дорпате***. (Т. 4. С.356. *«Прогулка с удовольствием и не без морали»*)

Прехтель Степан Осипович (1808 – р. см. невід.) – управитель *Енгельгардтів* у Петербурзі. Жорстоко знущався з дворових людей і з Шевченка. В 1837 р., коли Шевченко навчався у В. Ширяєва і відвідував заохочувальні класи Товариства заохочування художників, Прехтель звелів відшмагати його за вільнодумство. Тільки заступництво І. Сошенка та дружини Прехтеля врятувало Тараса від езекуції (*Шевченківський словник*. Т. 2. С. 141).

*Дорпат – тепер Тарту – друге за величиною місто в Естонії, центр Південної Естонії. У Тарту міститься єдиний класичний університет – Тартуський університет, заснований 1632 року

... приїхав до них щирий їх друг Карло Йосипович Гарт, **аптекарь** переяславський, і, ... понюхав з черепашкової табакерки, яку прислав йому на згадку друг його і товариш, теж **аптекарь** в Акермані чи то в Дубосарах, Йосип Карлович Шварц.

– Сьогодні Андрія Йвановича покликали оглянути жіноче тіло, випадково знайдене в Альті...

– ... коли я був студентом в **Дорпаті** ... так теж три або чотири жіночі трупи принесли з поліції до нас в **анатомічний театр**. Поліції байдуже, вона не знає, що для нашої науки зручніше чоловіче тіло, а жіноче не таке зручне: жиру багато, до м'язів і не доберешся. (С. 159. "Близнята")

... Антон Адамович прецікава людина. Він, бачите, **почав і закінчив свою службу у флоті лікарем**. Мандрував разів зо два кругом світу, кинув службу. Одержує собі повну пенсію. А тепер займає ще приватно **посаду домашнього лікаря** в нашого амфітріона, а він йому ще, на додачу, й хутір подарував з усіма угіддями. Чого ж іще? Живи та бога хвали! (С.108. "Музика")

Тарас Шевченко. "Хата над водою", 1845

Хвороби, описані в творах Т. Шевченка

«... А между тем в селе показалася **оспа**. Нежному родителю и в голову никогда не приходило, что дети его из такой же плоти и крови, как и чужие дети, и что их так же само может постигнуть эта язва, как и чужих, кому не привита оспа, детей.

Марья Федоровна с горя сама даже слегла в постель и велела заколотить все окна и двери и окуривать покои уксусом...

Наконец все кончилось благополучно. Только мальчик ослеп, потому что у него и прежде глаза краснели и гноились. А девочка ничего, выходилась, хоть и попорченною немного...» (Т.3. С. 279. «Несчастный»)

В Решетилівці. Туш, сепія, олівець. 1845 р.

-А як моя бідолашна Марися? Чи жива вона?

- Вона нездужає! **Недуга серця** в неї!

Я не впізнав її, так вона страшенно перемінилася. Бліда, змарніла, в очах якийсь блиск пропасниці.... (С. 94. "Варнак")

Тарас Шевченко. Мар'яна і хвора мати.

«...панна Дорота вечером крепко захворала...
(С. 360)

- Как здоровье вашей панны Дороты?...

- Очень нехорошо. Завтра необходимо
попросить Степана Осиповича....(С. 361)

Что ее так сильно беспокоит? (С.362)

... Степан Осипович как медик уверил ее, что
больная проспит до вечера и проснется
здоровою (С. 365).

Панна Дорота, увы! – не выдержала она,
бедная, **окончательно помешалась.** ...

Помешательство ее тихое, спокойное и тем
грустнее и безнадежнее. Яд этот медленно, с
самой ранней юности, вливался в ее нежную
организацию, в ее кроткую, непорочную
душу. И богу известно, когда кончится это
горькое существование? Она может прожить
еще несколько лет. В истории душевных
болезней эти примеры не редки... (С.378-379)

Панну Дороту вы совсем не увидите, и
скажите: «Слава Богу». Она недавно умерла».
(Т.4. С.382 «Прогулка с удовольствием и не
без морали»)

Т. Г. Шевченко. Біля хворого. Ескіз. 1841

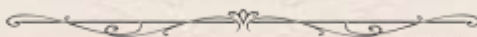

*Т. Г. Шевченко. На лекції І. В. Буяльського
з остеології. Зарисовка. 1841*

“...вона була худа і бліда. ... вмерла вона, скільки я пригадую, од **сухот***. ... за кілька днів перед смертю прийшла вона в свою комірчину... злягла і вже більше ...не виходила. За кілька хвилин перед її смертю я приніс їй води в кухлі. Та вона вже пити не могла і говорити теж... Вона тихо зітхнула і вмерла”. (С. 119. «Музика»)

“... у нашої Софії Самійлівни вискочив **прищик** на лівій щоці. Вона його здряпнула. З прищика зробився **чиряк**. А з чиряка до серпня місяця зробилася рана така, що вона ледве рукою затуляла. ...як вона, бідолашна, страждала.

В половині серпня вирішили їхати в Петербург. ...Софія Самійлівна вмерла під ножом якогось знаменитого хірурга...” (С. 128 “Музика”)

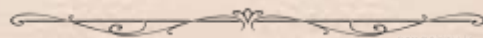
«Чтобы переменить род его занятия и предохранить от **скорбута***, я принялся учить его русской грамоте....Выучивши грамоте Трохима, я успокоился насчет скорбута и его умственного застоя». (Т.4. С.269. «Прогулка с удовольствием и не без морали»)

...в укріпленні лютує **скорбут**, а коні від сибірської язви десятками дохнуть... (С. 244 “Близнята”).

**Сухоти – туберкульоз*

**Скорбут –цинга*

Бідолашна Якилина занедужала на **пропасницю*** й лежала в міській лікарні... (С.228. “Близнята”)

Надвечір багато людей прийшло до мене по лікарську допомогу: вони нічого, окрім сірого туману, не бачили. На очах у них не було жодної **ознаки сліпоти**, і я їм другого дня зав’язав очі волосяними чорними сітками. На тому справа й скінчилася (С. 241. “Близнята”)

В Решетилівці. Туш, сепія, олівець. 1845 р.

**Пропасниця – гостра інфекційна хвороба, що супроводжується виснажливими приступами гарячки; малярія.*

Лікарні, які згадує в своїх творах Т. Шевченко

“Карло Павлович ні до чого й не доторкнувся, навіть за стіл не сідав, скаржився, що голова болить, а сам куриє цигару. Другого дня він зліг у ліжку і пролежав два тижні. Весь цей час я не відходив од нього. Інколи він починав марити...”
(С. 307. “Художник”)

“... служитель з **Обуховської лікарні*** ... розповів їй, що батька ... вже другого дня в **гарячці** привезли його до лікарні і що минулої ночі він недовго опритомнів, назвав своє прізвище, розказав, де його квартира, і просив, щоб привезли її до нього. Хворий батько не впізнав її і прогнав од себе”. (С. 317. “Художник”)

“...Бідолаха Демський не дождався навіть, поки Нева скресне: умер, і вмер, як істинний праведник, тихо, спокійно, наче заснув. У **лікарні Марії Магдалини** мені часто доводилось спостерігати останні хвилини згасання людського життя. ...” (С.336. “Художник”)

**Обуховська лікарня – перша міська загальнодоступна лікарня в Петербурзі. Тепер в приміщення колишнього жіночого корпусу в Санкт-Петербурзі знаходиться клініка військово-морської терапії Військово-медичної академії ім. С. М. Кірова*

** Лікарня св. Марії Магдалини – Петербурзька міська лікарня відкрита в 1829 р.*

“ ... Она вдруг вскочила, посмотрела вокруг себя, да как бросит своего бедного ребенка на пол. И как закричит не своим голосом, да и ну на себе волосы рвать. Я вижу, что она не в своем уме... ее, бедную, кое-как уласкали, да завернули в рядно, да и стали лить ей холодную воду на голову. Она пришла в себя... Потом она захохотала, потом начала петь, а потом запела, да так жалобно, так страшно запела, что мы выбежали из хаты. Так она, бедная, промучилась до самого рассвета. Перед зарницею она немного успокоилась... (Т. 4. С. 194. Княгиня).

“...Когда мы вошли к ней, то она, бедная, сидела на полу в одной рубашке и с растрепаной косою и вся, как огонь, горела, несмотря на то, что в коморе было довольно-таки холодно; в руках держала она свое искомканое платье и прижимала его к груди своей. Когда мы вошли, она взглянула на нас и шепотом сказала «Спит». Страшно было смотреть на ее, бедную....(Т. 4. С.195. Княгиня)

...Наложили мы в повозку сена да покрыли рядном и положили ее, бедную, в повозку...да повезли ее **в Киев, в Кирилловский монастырь***» (Т.4. С.195-196. Княгиня)

.... В тот же день посетил я Кирилловский монастырь. И увы! Лучше было б не посещать его....» (Т. 4. С. 196. Княгиня)

**Кирилівський монастир* – унікальний пам'ятник православної архітектури і духовності з XII ст. Після Софійського собору це другий по старовині храм в столиці, що зберігся до наших днів. У 1786 році був скасований реформою Катерини II – Соборний Кирилівський храм набув статусу приходського, а в монастирських корпусах розмістилися так звані "Кирилівські богоугодні заклади", що включали міську лікарню, богадільню, будинок божевільних і т. д. За радянських часів був перейменований в психоневрологічну лікарню ім. І. Павлова.

Кирилівський монастир. Федір Солнцеv, 1843.

... Твій друг живе тепер у найтеплішій квартирі. На сьомій верстві. Його, бач, не допустили до конкурсу, так він, не довго думавши, з'їхав з глузду, та й гайда у тепле місце.

Я... узяв візника й поїхав до **лікарні Всіх скорбящих***. Мене до хворого не пустили, бо в нього був **припадок божевілля**. Другого дня я його побачив, і якби наглядач не сказав мені, що номер такий-то – художник N. N., то сам я ніколи його не впізнав би, так страшно змінило його безумство. Він мене, звичайно, теж не впізнав. Прийняв за якогось римлянина з рисунка Пінеллі, зареготав і відійшов од заграгованих дверей.

Боже мій, яке сумне явище – спотворена божевіллям людина! Я не міг і кілька хвилин споглядати цей печальний образ.... І тільки щоденне відвідування лікарні Всіх скорбящих поволі розвіяло перше тяжке враження.

Несамовитість його з дня на день ніби вщухала, зате й сила фізична швидко танула. Нарешті він уже не міг підвестися з ліжка, і я вільно міг входити до нього в кімнату. Інколи він наче отямлювався, та все ще мене не впізнавав. Якось я приїхав рано-вранці.... Застав його зовсім спокійним, але він був такий кволий, що не міг рукою поворухнути. Довго дивився він на мене замисленим, розумним поглядом, наче щось пригадуючи. Раптом він ледь чутно вимовив моє ім'я. І сльози струмками потекли з його просвітлілих очей. Тихий плач перейшов у ридання, що я й не бачив і дай господи не бачити ніколи такого страшного ридання.

Я хотів іти, але він знаками зупинив мене. Я зовтався. Хворий простягнув руку; я взяв його за руку і сів коло нього. Ридання поволі втихло, тільки краплисті сльози котилися з-під опущених вій. Ще кілька хвилин – і він зовсім заспокоївся й задрімав....

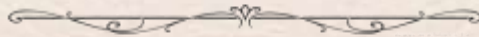
Другого дня, теж рано-вранці, приїжджаю до лікарні....сторож одповів: “Хворий ваш... уже в покійницькій. Учора вранці як заснув, так і не прокинувся”. (С. 347-348. “Художник”)

** Лікарня Всіх скорбящих – перша в Російській імперії державна лікарня, яка спеціалізувалася на лікування психічних хвороб. В 1828 р. психіатричне відділення із Обухівської лікарні переїжджає на Петергофську дорогу і отримує назву лікарня Всіх скорбящих.*

“...я занедужав на **пропасницю**, а через місяць побачив чи усвідомив, що я в **Петровському шпиталі*** на Петербурзькій стороні....Я погано одужував, так погано, що навіть сам **головний лікар Кох**, проходячи повз моє ліжко, і не спинявся. Одначе навесні я міг прогулюватися по довгому широкому коридору. А в травні місяці мене вже опівдні випускали години на дві і в сад.

... в Петровському шпиталі є й жіночий відділ, на третьому поверсі” (С.128-129.
“Музика”)

“Приїхала вона в Петербург уже **вагітна** і через кілька місяців, не виходячи з квартири, привела мертву дитину. Після пологів **занедужала на гарячку**. ... от він і спровадив її у **Петровську лікарню** під іменем своєї кріпачки. ... Я щодня питав знайомого служителя з жіночого відділу: “Як номер такий і такий?” І він байдужісінько відповідав мені: “Лежить”. За день перед моєю випискою з лікарні спитав я служителя: “Як номер такий і такий?” – “У трупарні!” – одповів він мені”. (С.113. “Музика”)

**Петровський шпиталь – на місці петровських шпиталей тепер розміщені корпуси Військово-медичної академії*

-Що з тобою? Ти хворий? Ти недужий?

- Недужий... Я послав двірника до **Жадовцева***, приватного лікаря...

Жадовцев поглянув у нього пульс і порадив мені одвести його до лікарні. “Бо ...гарячку з вашими засобами вдома лікувати небезпечно”. Я послухався його і того ж вечора одвіз свого бідолашного учня до **лікарні св. Марії Магдалини**, що коло Тучкового мосту.

...Я одвідував його щодня по кілька разів... А він усе ще горить вогнем. Так минуло вісім днів; на дев'ятий він опритомнів. Черговий медик...сказав, що небезпека минула...(С. 284-285. “Художник”)

А тим часом молоде здоров'я перемагало. Учень мій... оживав і дужчав на очах. Він за якийсь тиждень після двотижневої гарячки звівся на ноги і почав ходити... Я попросив старшого медика виписати його з лікарні, але медик гігієнічно розтлумачив мені, що для остаточного одужання йому доконче треба бути під медичним наглядом ще хоч би місяць... (С.287 “Художник”).

[*Жидовцев Олексій Сергійович](#) (в творі Жадовцев) – лікар в Петербурзі, що обслуговував певну дільницю міста.